

Daujėnų krašto skolintinė leksika

Aurelija Gritėnienė

Lietuvių kalbos institutas

Esminiai žodžiai: šnekta, leksika, slavizmai, germanizmai.

Įvadinės pastabos

Baigiant spaudai rengti dvidešimtąjį „Lietuvių kalbos žodyno“ tomą, tuometinis Leksikografijos centro vadovas profesorius V. Vitkauskas kartu su LKŽ kartotekos leksikos duomenų priėmimo komisijos nariais sudarė mažiau iširtų šnektų sąrašą. Iš Pāsvalio rajono į jį pateko Kriklinių ir Daujėnų parapijos.¹ Profesorius paraginta ir pati šio straipsnio autorė 2007 m. vasarą (vėliau ir 2012 m.) Daujėnų miestelyje ir aplinkiniuose Smilgių bei Baluškių kaimuose apklausė ne vieną informantą, sukaupe daugiau nei 10 valandų tarminių garso įrašų.²

Juos šifruojant pastebėta, kad šnektoje vartojama nemažai skolinių iš kitų kalbų. Pastaruoju metu nykstant tarmėms, tampa svarbu fiksuoti visus autentiškus jų duomenis: ne tik paveldėtąją, bet ir skolintinę leksiką. Dar 1922 m. K. Būga savo studijoje „Kalba ir senovė“ rašė, kad nėra

„pasaulyje tokios kalbos, kurios žodyne nebūtų svetimos kilmės žodžių. Ir mūsų kalbos žodyne sukrauti ne vien tik savieji žodžiai: jame esama didoko nuošimčio ir svetimos kilmės žodžių, atėjusių iš kaimynų kalbos. <...> Ne tik savieji, bet ir skolytiniai žodžiai kalbininkui istorininkui lygiai yra brangūs kaip senovės dokumentai“.³

Iššifravus daugiau nei 17 valandų tarminių Daujėnų krašto įrašus, užrašyta daugiau nei 300 skolinių. Lietuvių kalba daugiausia skolinių yra ėmusi iš „demografiškai, iš dalies ir ūkiškai galingesnių kaimynų kalbų – baltarusių, rusų, lenkų ir vokiečių“.⁴ Ši leksikos sluoksni nutarta išsamiau aptarti.

Apskritai šiaurės panevėžiškių leksikos tyrimų turime palyginti nedaug. Šio krašto leksika nuo seno buvo renkama, kaupiama „Lietuvių kalbos atlaso“ kartotekoje, iki šių dienų užrašomi tarmės žodžiai patenka į LKŽK, tačiau išsamesnių darbų, kuriuose būtų daugiau dėmesio skiriama šiaurės pane-

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2012 08 27, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 12 07, pirmą kartą paskelbtas 2015 05 21 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT: 2015-5/25-245/LI.

¹ Plačiau žr. Kažukauskaitė O. Atsiųsk nors vieną žodį, *Tarmės: tekstų ir žodynų rengimo problemos*, Šiauliai, 2000, p. 42, 43.

² Autorė dėkoja Lietuvių kalbos instituto jaunesniajai mokslo darbuotojai Veronikai Adamonytei, leidusiai pasinaudoti savo sukauptais beveik 7 valandų garso įrašais iš 2011 m. ekspedicijos. Taip pat medžiaga rinkta iš G. Kačiuškiens monografijoje „Šiaurės panevėžiškių tarmės fonologijos bruožai“ pateiktų transkribuotų Daujėnų šnektos tekstų (Kačiuškienė 2006: 143–153), daujėniečio A. Šimkūno atsiminimų (Šimkūnas 2006: 256–298). Perklaudytos D. Kazilionytės 1977 m. įrašytos kasetės iš Barklainių (141) punkto, saugomos Lietuvių kalbos instituto kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarmių archyve: CD 164 RAP 7 (Pranas Bieliauskas, gim. 1914 m. Baluškių k.), SD 213 RAP 12 (Stasys Kazilionis iš Baluškių k.), SD 171 RAP 8 (A. Jasilionis, gim. 1914 m. iš Baluškių k.; Bronė Garbašauskienė (Suvaizdytė), gim. 1904 m. iš Valākų k.).

³ Būga K. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 8, 9.

⁴ Karaliūnas S. *Kalba ir visuomenė. Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai*, Vilnius, 1997, p. 352.

vėžiškių leksikai, tėra tik keletas. Pirmiausia minėtini du seniausi darbai – F. Spechto išleisti A. Baranausko tekstai „Lietuvių kalbos tarmės“, kuriuose galima rasti šiek tiek medžiagos iš šiaurės panevėžiškių ploto⁵, ir K. Jaunius studija „Lietuvių kalbos panevėžiškių šnektos“. Vienoje iš studijos dalių skirta tarmės leksikai. Joje K. Jaunius trumpai aptaria apie 70 tarmės žodžių, juos lygina tarpusavyje, ieško atitikmenų kitose lietuvių kalbos tarmėse ir kitose kalbose.⁶

E. Grinaveckienė paskelbė 1960–1965 m. Pășvitinio, Žeimėlio, Vaškų, Linkuvės apylinkėse surinktos tarminės leksikos žodynėlį (daugiau nei 700 žodžių) su iliustraciniais sakiniais⁷, tačiau išsamesnės žodžių analizės autorė nepateikia, tik trumpame įvade nurodo, kad žodynėlis yra skirtuminis (t. y. jame sudėti leksiniai, darybiniai, akcentuaciniai, semantiniai ir sintaksiniai dialektizmai).

Atskira knygele 1982 m. išėjo K. Garšvos redaguoti „Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai“. Šiame leidinyje pateikiami ne tik transkribuoti tarmės tekstai (iš Joniškėlio artimiausių kaimų, taip pat iš kitų šiaurės panevėžiškių tarmės vietų – Pășvitinio, Klėvainių, Kiemėnų, Tetervinų, Pășvalio apylinkių), bet ir nemažai tarmiškai užrašytos dainuojamosios ir smulkiosios tautosakos. Taip pat būtina paminėti O. Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinę „Linėlius roviau, dainavau“ (1990) – joje, stengiantis išlaikyti svarbiausias šiaurės panevėžiškių patarmės ypatybes, pateikiama iš Onos Bluzmienės užrašytų įvairių atsiminimų, etnografinių pasakojimų, dainų, patarlių, mįslių. 2014 m. išleista V. Meiliūnaitės ir V. Marcišauskaitės sudaryta mokomoji knyga „Rytų aukštaičiai panevėžiškiai“ (iš serijos „Lietuvių kalbos tarmės mokyklai“). Knygoje pateikiama nemažai vaizdingų tarminių pasakojimų, tekstų apie panevėžiškių istoriją. Deja, iš Daujėnų šnektai artimiausio Barklainių punkto nepateikiama ne vieno tarminio teksto.

Visoms lietuvių kalbos patarmėms skirtuose leidiniuose taip pat galima rasti po keletą šiaurės panevėžiškių tekstų. Chrestomatijoje „Lietuvių kalbos tarmės“ supaprastinta transkripcija pateikiama nemažai šiaurės panevėžiškių tekstų (iš Steigvilių, Rozalimo, Kriėušiškių, Puodžių, Joniškėlio, Jurgėnų ir kt. punktų), bet plačiau leksikos ypatybės čia nekomentuojamos. Kokybiškai užrašyti šiaurės panevėžiškių tarminiai tekstai skelbiami Ž. Markevičienės sudarytų „Aukštaičių tarmių tekstų“ II dalyje (Biržų, Vaškų, Grūžių parapijos) ir naujojoje „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje“ (Steigvilių, Obelaukių, Pakruojo, Jurgėnų, Šėduvos punktai). Išsamiausiai Daujėnų parapijos tarminė leksika komentuojama detalio fonetine transkripcija užrašytuose G. Kačiuškienės tekstuose.⁸ Autorės monografija skirta visų šiaurės panevėžiškių fonologijos bruožams aptarti, tad joje skelbiama tik keletas vienos daujėnietės informantės tekstų.

Pavienių transkribuotų tarmės žodžių galima rasti bendrojo pobūdžio dialektologijos darbuose: Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių dialektologija“, „Lietuvių tarmių kilmė“, taip pat anksčiau minėtame „Lietuvių kalbos atlase“ (pirmajame, leksikai skirtame, tome).

⁵ Tarmių tekstus pirmiausia užrašydavo Kauno kunigų seminarijoje studijavę mokiniai, paskui A. Baranauskas pagal mokinio tartį juos tikslindavo, perrašydavo savo tarminė rašyba, sukirciuodavo. Taip dirbant sunku buvo išvengti klaidų (Zinkevičius 1986, 67).

⁶ Jaunius K. Panevėžiškių tarmė, Drotvinas V., Grinaveckis V. Kalbininkas *Kazimieras Jaunius*, Vilnius, 1970, p. 154–161.

⁷ Grinaveckienė E. Mūšos upyno tarmių leksika, *Lietuvių kalbotyros klausimai XIII*, Vilnius, 1972, p. 43–78.

⁸ Kačiuškienė G. *Šiaurės panevėžiškių tarmės fonologijos bruožai*, Vilnius, 2006, p. 143–153.

Iš nespausdintų panevėžiškių leksikai skirtų darbų būtina paminėti J. Bi-levičiaus parengtus tūkstančio puslapių „Pašvitinio šnektos tekstus“ ir aštuonių tomų „Pašvitinio šnektos žodyną.“⁹ Įvadinėse tekstų ir žodyno pastabose autorius daugiau dėmesio skiria fonetikos klausimams, šnektos leksikos autorius išsamiau nekomentuoja.

Kaip jau anksčiau minėta, straipsnio autorė šiaurės panevėžiškių leksika domisi jau keliolika metų. Minėtina disertacijos pagrindu parengta monografija „Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje“, tačiau joje analizuojama tik viena leksinė semantinė grupė – apie 300 patarmėje užrašytų motyvuotų augalų vardų.¹⁰ Aptarusi Daujėnų šnektos paveldėtąją, specifiskąją leksiką (žr. Gritėnienė 2014: 71–80), autorė nutarė paanalizuoti ir šioje šnekte fiksuotus skolinius, nes šiaurės panevėžiškių skolininė leksika iki šiol išsamiau niekur nebuvo aptarta. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – apžvelgti skolinių kilmę, semantiką, vartojimo polinkius ir patekimo į šnektą būdus.

Analizuojant skolinius, daugiausia naudojamosi aprašomuoju, gretinamuoju ir kiekybiniu tyrimo metodais.

I. Slavizmai

Kaip žinoma, leksika yra sparčiausiai kintanti kalbos sritis, nes tarmės žodynas glaudžiai susijęs su besikeičiančiu gyvenimu, įvairiausiais jo reiškiniiais, nuo kurių priklauso leksikos pokyčiai. Žodžiai gali būti vienos kalbos ar tarmės perduodami kitai; dalis žodyno ilgainiui išnyksta kartu su pasitraukusiomis realijomis, esamus žodžius keičia nauji dariniai.¹¹ Kilmės atžvilgiu visa tarminė leksika skirtina į dvi grupes: indigenūs žodžiai ir skoliniai.¹² Skoliniai kilmės atžvilgiu gali būti skiriami į dvi grupes: 1) skoliniai, dėl nuolatinių glaudžių ryšių paskolinti iš kaimyninių kalbų; 2) skoliniai, atėję iš tolimesnių kalbų dažniausiai per tarpines kalbas.¹³ Iš kaimyninių kalbų gauti skoliniai tradiciškai skirstomi į slavizmus ir germanizmus. Taigi iš slavų kalbų (baltarusių, lenkų, rusų) perimti žodžiai vadinami slaviškaisiais skoliniais, arba slavizmais. Juos būtų galima skirstyti į dvi grupes: 1) skoliniai, kurių šaltinis yra grynai slaviškos kilmės žodžiai (pavyzdžiui, *gūzikas*¹⁴ – plg. brus. *ры́зык*, l. *guzik*); 2) žodžiai, pačių slavų pasiskolinti iš kitų kalbų (pavyzdžiui, žodžiai *bléka*, *bléta* gauti iš slavų – plg. brus. *блѣха*, rus. *блѣха*, l. *blacha*; o slavai jį perėmė iš vokiečių – vok. *Blech*). Šiame straipsnyje slavizmais laikomi slaviškos arba neslaviškos kilmės žodžiai, į lietuvių kalbą atėję tiesiai iš slavų kalbų.¹⁵

⁹ Tekstai ir žodynas saugomi Lietuvių kalbos instituto archyve.

¹⁰ Gritėnienė A. *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*, Vilnius, 2006.

¹¹ Babickienė Z. Skolinių išlikimas tradicinėje šiaurės žemaičių kretingiškių tarmėje, *Baltistica VI priedas*, 2005, p. 13; Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui, *Baltistica XIV(2)*, 1978, p. 147.

¹² Pagal asimiliavimosi kalboje laipsnį įprasta skolinius skirstyti į 1) tikruosius, 2) tarptautinius žodžius, 3) svetimybės, 4) hibridus ir 5) vertinius (plg. „Lietuvių kalba“ I, 35). Tiriant tarmės leksiką, tokiu skirstymu remtis negalima, nes, kalbant apie tarmės skolinius, svetimybės terminas išvis netinkamas (Kardelis 2003, 22).

¹³ Plg. Jakaitienė E. *Leksikologija*, Vilnius, 2009, p. 228.

¹⁴ Straipsnyje norima parodyti šnektos skolininės leksikos įvairovę, plačiau nesileidžiant į išsamius fonetikos ir fonologijos tyrimus, todėl tarminiai žodžiai transponuojami į bendrinę kalbą, kad paprastam skaitytojui būtų patogiau orientuotis.

¹⁵ Žr. Kardelis V. *Rytų aukštaičių šnektų slavizmų fonologijos bruožai*, Vilnius, 2003, p. 11; plg. Sakalauskiene V. Leksiniai slavizmai pietinių vakarų aukštaičių šiaurinėje šnekte, *Acta Baltico-Slavica* 30, 2006, p. 230.

Iš viso Daujėnų šnekte užrašyti 273 slaviški skoliniai.¹⁶ Tai sudaro 87,5% visos tarmėje fiksuotos skolininės leksikos. Z. Zinkevičius, remdamasis „Lietuvių kalbos atlaso“ I tomo medžiaga, pastebi, kad lietuvių tarmėse slavizmų daugėja einant iš vakarų į rytus; rytų aukštaičių tarmėje slavizmai svyruoja tarp 16% ir 40%.¹⁷ Slavizmus galima klasifikuoti pagal skolinimosi šaltinį.¹⁸ Vienais atvejais jis būna aiškus (ypač kai skolinys turi vieną atitikmenį), pavyzdžiui, *blėšinė* (l. bla-szanka), *čigūnas* (l. czyhun), *priklas* (l. przykry), *radāstas* (l. rdest), *skadaī* (l. scho-dy), *špižius* (l. spiż), *špōkas* (l. szpak), *tartōkas* (l. tartak) ir kt. Tačiau kartais net neįmanoma nustatyti, iš kurios slavų kalbos į lietuvių kalbą atėjo vienas ar kitas žodis, nes šios kalbos juos vartoja visiškai ta pačia reikšme, nesiskiria jų fonetika, o lietuviams net ir toje pačioje teritorijoje tekę bendrauti su kaimynais, kalbančiais rusų, baltarusių, lenkų kalbomis (Laučiūtė 1977, 92; Sabaliauskas 1990, 228). Pasitaiko daug atvejų, kai skolintas žodis turi atitikmenis dviejose ar net trijose slavų kalbose, pavyzdžiui, *bliuskė* (brus. блўзка¹⁹, rus. блўзка, l. bluzka), *lineikà* (brus. лінейка, rus. лине́йка, l. linijka), *možnėti* (brus. мўжна, rus. мўжно, l. można), *pielà* (brus. пилà, rus. пилà, l. piła), *svietas* (brus. свет, rus. свет, l. świat) ir kt. Be to, iš slavų kalbų į lietuvių kalbą atėjo ne vien tik slaviškos kilmės žodžių – per slavus į mūsų kalbą pateko nemažai graikų, lotynų, germanų, įvairių rytų kalbų skolinių (Sabaliauskas 1990, 228). Todėl šiame straipsnyje nesiekama nustatyti vieno tikslaus žodžio kilmės šaltinio (ypač kalbant apie slavizmus). Lietuvių kalbos slavizmų tyrimams aktualios baltarusių, lenkų ir rusų kalbos (pastaroji – daugiausia tarybinių laikų skoliniais) (Rudzinskas 2011, 41), todėl šiame skyrelyje greta skolinio pateikiami lenkų, baltarusių ar rusų kalbų atitikmenys tik rodo bendrą tendenciją, kad atitinkamas žodis į mūsų kalbą atėjo iš slavų kalbų.

Iki šiol neturime išsamių bendratarmės²⁰ skolininės leksikos tyrimų, todėl šiame straipsnyje slavizmai aptariami ne pagal jų paplitimą tarmėse, o skiriant tam tikras jų temines grupes.²¹

1. Daiktavardinių slavizmų teminės grupės

Didžiausią slavizmų dalį sudaro daiktavardžiai, reiškiantys įvairius pavadinimus. Straipsnyje skiriama keletas daiktavardinių slavizmų teminių grupių. Pateikiant skolinius, nurodoma kirčiuotė, reikšmė ir žodžio atitikmenys kitose slavų kalbose. Daugiausia iš slavų kalbų skoliniasi materialiosios kultūros žodžių – įvairių ūkio, buities reikmenų, darbo įrankių, indų, drabužių ir kt. pavadinimų. Tai sena

¹⁶ Slavizmai sudaro apie 1,5% bendrinės lietuvių kalbos leksikos (Jakaitienė 2009, 229). Į bendrinę kalbą patekę skoliniai (pavyzdžiui, *adventas*, *asilas*, *bajoras*, *bažnyčia*, *cukrus*, *davotka*, *grybas*, *karalius*, *karosas*, *litaniija*, *noragas*, *pyragas*, *smuikas*, *stiklas*, *turgus*, *vyskupas*, *vargonai* ir kt.) čia neanalizuojami ir į bendrą skolinių skaičių neįtraukiami.

¹⁷ Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui, p. 149.

¹⁸ Tokiu atveju dažnai išskyla tiesioginio šaltinio problema ir skolinio kilmės aiškinimui tenka pasitelkti etimologinį foną. Nemažai atveju, kai pačių slavų žodžiai buvo iš vienos kurios slavų kalbos paskolinti į kitą (Urbutis 1993, 91). Plačiau apie polonizmų ir gudizmų segregacijos nustatymą žr. Kregždys 2014, 254–257.

¹⁹ Baltarusių ir rusų kalbos žodžiai pateikiami kirčiuoti, nekirčiuojamos tik senos baltarusių kalbos formos. Straipsnyje prie atitinkamų skolinių kitų kalbų atitikmenys pateikiami iš elektroninių ir spausdintų žodynų. Jų bibliografija pateikiama bendrame literatūros sąrašė.

²⁰ Bendratarmiais būtų laikomi tokie slavizmai, kurie vartojami žemaičių ir aukštaičių tarmėse, pavyzdžiui, *abrūsas*, *bačkà*, *bliūdas*, *čierkà*, *juškà*, *prōsas*, *šliūbas*, *viēdras* ir kt.

²¹ Tokiu principu lietuvių kalbos slavizmus ir germanizmus aptaria Z. Babickienė, V. Sakalauskienė, N. Čepienė ir kt. (Babickienė 2005, 7–16; Sakalauskienė 2006, 221–231; Čepienė 2006).

daugelio kalbų tendencija, kai kartu su kultūros ir civilizacijos objektais į kalbą ateina ir jų nauji vardai, mat „*gatavus daiktų pavadinimus vartoti yra daug lengviau ir ekonomiškiau negu kurtis naujus*“.²²

Indų, įvairių virtuvės rakandų pavadinimai: *bačkà* (4) (brus. бочка) 'statinė', *baklāškė* (2) (brus. баклажка, rus. баклажка) 'gertuvė', *baleikà* (2) (l. balijka, balia, brus. балéя) 'negilus kubiliukas skalbti', *bánkė* (1), *bōnkė* (2) (brus. бánка, l. bańka, rus. бánка) 'butelis', *blėšinė* (2) (l. blaszanka) 'skardinis indas', *bliūdas* (2) (brus. блюда, rus. блюдо) 'dubuo', *čierkà* (2) (brus. чárка, l. czarka) 'taurelė; kiekis, telpantis taurelėje', *čigūnas* (2) (l. czyhun) 'ketaus puodas', *dūršlikas* (1) (l. durszlak), 'akytas samtis', *kačėrga* (1) (brus. качарга, rus. кочерга) 'žarsteklis krosniai maišyti', *leikà* (2) (brus. лéйка, l. lejek) 'piltuvėlis', *palivonas* (2) (l. poliwan) 'didelis glazūruotas molinis puodas', *petėlnė* (2) (brus. патэ́льня, l. patelnia) 'keptuvė', *rėčkà* (2) (brus. рáжка, рáшка) 'puskubilis', *ruñdelis* (1) (l. raðel) 'puodas su kotu, prikaistuvis', *slōnikas, slānikas* (1) (brus. слóик, l. słoik) 'stiklainis', *spokà* (2) (brus. фáска, l. faska) 'medinis indas taukams, sviestui, medui laikyti', *torielkà* (2) (brus. тарéлка, brus. tarn. тарáлка) 'lėkštė', *uzbōnas* (2) (brus. збан, l. dzban) 'ąsotis', *vidėlčius* (2) (brus. відэ́лка, l. widelec) 'šakutė', *viėdras* (2) (brus. вядрó, rus. ведрó, l. wiadro) 'kibiras'.

Įvairių įrankių, ūkio ir buities reikmenų bei realiųjų pavadinimai: *atviórkė* (1) (rus. отвёртка, brus. адвёртка) 'atsuktuvas', *batareikė* (2) (brus. батарэйка, rus. батарейка) 'baterija', *benzenupkà* (2) (l. benzynowka) 'žiebtuvėlis', *bezmėnas* (2) (brus. бязмён, rus. безмён, l. bezmian) 'įrankis sverti', *blėka, blėta* (1) (brus. бля́ха, rus. бля́ха, l. blacha) 'skarda', *britvà* (2) (brus. бры́тва, rus. бры́тва, l. brzytwa) 'skustuvas', *cigárnykas* (1) (brus. цыга́рник, l. cygarniczka) 'kandiklis', *čėmodānas* (2) (brus. чамада́н, rus. чемода́н) 'lagaminas', *dratvà* (4) (brus. дрот) 'viela', *drūžbà* (2) (brus. дру́жба, rus. дру́жба) 'elektrinis pjūklas'²³, *dziėgorius* (1) (l. zegar) 'laikrodis', *kálvartas* (1) (brus. калаўро́т, l. kołowró́t) 'verpiamasis ratelis', *kāpčis* (2) (brus. капе́ц, l. kopiec) 'krūva daržovių, apskleista šiaudais ir apipilta storai žemėmis', *kařbas* (4) (l. korb) 'krepšys', *kazlai* (4) (brus. ко́злы, l. kozioł) 'prietaisas malkoms pjauti', *kitkà* (2) (brus. кі́та, l. kita) 'šieno arba šiaudų ryšulys', *lenciūgas* (2) (brus. ланцýг, l. łańcuch) 'grandinė', *liktōrius* (2) (brus. лихтáр, l. lichtarz) 'žvakidė', *mōstis* (2) (brus. ма́сць, l. maść) 'tepalas', *napiėlnykas* (1) (brus. напі́льник, rus. напі́льник) 'dildė', *nasilkos* (2) (brus. насі́лы, rus. носі́лки) 'neštuvai', *obliárka* (1) (l. heblarka) 'obliavimo mašina', *pielà* (4) (brus. піла́, rus. пила́, l. piła) 'pjūklas', *prōsas* (2) (l. prasa, brus. прас) 'laidynė', *sietkà* (1) (brus. сётка, rus. сётка) 'tinklas', *šiėnykas* (1) (brus. ся́нник, l. siennik) 'čiužinys', *šniūras* (2) (brus. шну́р, l. sznur) 'virvė', *šórai* (1) (l. szory) 'pakinktai be lanko ir pavalkų, dedami arkliui per krūtinę', *špilkà* (2) (brus. tarn. шпі́лька, шпы́лька, rus. шпы́лька, l. szpilka) 'segtukas', *tabokierka* (1) (brus. табакéрка, rus. табакéрка, l. tabakierka, tabakiera) 'tabakinė', *tačkà* (2) (brus. тáчка, rus. тáчка, l. taczka) 'karutis', *terbà* (brus. тóрба, l. torba) 'nedidelis maišas', *triūbà* (2) (brus. трыба́, rus. трыба́, l. trąba) 'dūda', *zoviėtkas, zoviėsas* (2) (brus. завéца, l. zawias) 'vyris', *zvōnas* (4) (brus. зво́н, zvaná, rus. зво́н, l. dzwon) 1. 'varpas', 2. 'žvangutis, skambalas'.

²²Karaliūnas S. *Ten pat*, p. 350.

²³Pjūklui toks vardas suteiktas pagal įrankio gamintojo prekės ženklą.

Vežimų, akėčių, mašinių ir jų dalių pavadinimai: *drapākas* (2) (brus. драпáк, l. drapak) 'spyruoklinės akėčios', *kùzavos* (1) (brus. кúзаў, rus. кúзов) 'mašinos kėbulas', *lineikà* (brus. лінéйка, rus. лине́йка, l. linijka) 'gražus vežimas su lingėmis', *padvadà* (2) (brus. падвóда, rus. подвóда) 'arklys su vežimu', *šerdėkšnis* (2), *šerdėсныkas* (1) (rus. сердéчник) 'šerdesas'.

Pastatų, jų dalių ir kiti su statyba susiję pavadinimai: *abāras* (2) (brus. абóра, l. obora) 'didelis dvaro tvartas', *balėsas* (2) (rus. балéс, l. balas) 'siaura tvoros lentelė', *báلكis* (brus. бáлка, бáлька, бóлька, rus. бáлка, l. balka) 'sija, storas rąstas', *buržùika* (1) (rus. буржúйка) 'krosnelė', *čviėkas* (4) (brus. цвiк, l. ćwiek) 'vinis', *gōnkos* (2) (brus. гáнак, l. ganek) 'prieangis', *juškà* (2) (brus. юшка) 'krosniakaitis', *lazaūné* (2) (l. wozownia) 'pašiūrė ratams, pakinktams, įvairiems įrankiams laikyti', *ležánka* (1) (l. ležanka) 'prie krosnies sienelės pamūrytas mūris', *materijólas* (2) (rus. материáл) 'statybinė medžiaga', *palōciai* (2) (l. pałac, brus. палáц) 'rūmai', *pėčius* (2) (brus. печ, rus. печь) 'krosnis', *sálka* (1) (l. salka) 'kambarys po stogu, paprastai antrajame aukšte', *seкlyčià* (2) (brus. свyтлiца, l. świelica) 'svečių kambarys, svetainė', *skadaī* (4) (l. schody) 'laiptai', *sklādas* (4) (brus. склад, rus. склад) 'sandėlis', *sklēpas* (4) (brus. склeп, l. sklep) 'rūsysis', *špizius* (2) (l. spiż) 'ketus', *tartōkas* (2) (l. tartak) 'lentpjuvė'.

Valgių, gėrimų ir vaišių pavadinimai: *arielkà* (2) (brus. гарéлка) 'degtinė', *babkà* (2) (brus. бáбка, l. babka) 'dubenyje keptas pyragas', *bākanas* (3^b) (brus. бóхан, l. bochen) 'kepalas', *baronkà* (2) (brus. барáнка, абарáнак, rus. барáнка) 'riestainis', *būlka* (1) (brus. бýлка, l. bułka) 'bandelė, batonas', *grūcé* (2) (brus. грýца) 'miežinių kruorų košė', *kilbasà* (2) (l. kielbasa, brus. кiлбаса) 'dešra', *klēckai* (2) (brus. tarm. клéцкi, клéцкi, rus. клéцка) 'kukuliai', *magaryčios* (2) (brus. магарыч) 'vaišės, išgertuvės atlikus kokį reikalą', *nakvōsas* (4) (rus. наквáсить, brus. наквáсiць) 'prastas alus, trečiokas', *patrovà* (2) (brus. патрáва, l. potrawa) 'patiekalas', *piėrnykas* (1) (l. piernik, rus. пéрник) 'sausainis', *smetonà* (2) (brus. смyтáна, l. śmietana) 'grietinė', *šlīžikas* (2) (l. śliżyk) 'kūčiukas', *zacirka* (1) (brus. зацiрка, l. zacierka) 'pieniška miltinių kukulaičių sriuba'.

Medžiagų, patalynės, drabužių, apavo ir jų dalių pavadinimai: *abrūsas* (2) (brus. абрýс, l. obrus) 'rankšluostis', *andarōkas* (2) (brus. андарáк, l. andarak) 'sijonas', *basanōškės* (2) (brus. басанóжка, басанóжкi, rus. босонóжки) 'basutės', *bliūské* (2) (brus. блýзка, rus. блýзка, l. bluzka) 'palaidinė', *bōvelna* (1) (brus. бáвэлна, l. bawelna) 'medvilnė', *čebātas* (2) (brus. чóбат) 'ilgais aulais batas', *gūzikas* (3^b) (brus. гýзик, l. guzik) 'saga', *kaldrà* (4) (l. kołdra) 'antklodė', *kalniėrius* (2) (l. kołnierz) 'arykaklė', *kantāplis* (2) (brus. tarm. кантóплi, пантóфлi, пантóплi, l. pantofel, pantofli) 'klumpė, medpadis', *kešēné* (2) (brus. кишéнь, l. kieszeń, kieszenia) 'kišenė', *kwartūkas* (2) (brus. хвартýх, хвартýк, l. fartuch) 'prijuostė', *kvōldas* (2) (brus. хвáлда, l. fałda) 'klostė', *padáلكos* (1) (brus. падóл, brus. tarm. падальнiца, l. podolek) 'apatinis drabužio kraštas', *pančekà* (2) (brus. панчóха, панчóхи, l. pończocha, -y) 'kojinė', *plōščius* (2) (brus. плашч, l. płaszcz) 'lietpaltis', *rýzas* (2) (brus. рыззэ, brus. tarm. рýзы) 'skuduras', *spadnyčià* (2) (brus. спаднiца, l. spódnica, spodnica) 'apatinis sijonas', *šiniėlius* (2) (brus. шынель, rus. шинель) 'milinė', *šniūravōné* (2) (brus. шнурóўка, l. sznurówka) 'liemenėlė', *zakietkà* (2) (brus. жакéт, rus. жакéт) 'švarkas'.

Asmenų pavadinimai pagal tautybę, socialinę padėtį, būdo savybes, giminystės ryšius, atliekamą veiklą: *andanárščikas, -ė, andinárčikas, -ė* (1) (brus. андынárнік) 'dvaro darbininkas', *bielarūsas, -ė* (2) (brus. беларýс, l. białorus) 'baltarusis, -ė', *beñkartas* (1) (l. bękart) 'pavainikis', *brigadiėrius* (2) (brus. брыгадзір, rus. бригадір, l. brygadier) 'brigadininkas', *brigadierkà* (2) (brus. брыгадзірка, rus. бригадірка) 'brigadininkė', *diėdas* (4) (brus. дзед, l. dziad) 'senis', *duñnius* (brus. дýрань, дýрень, l. dureñ) 'kvailys', *gaspadinė* (2) (brus. гаспадыня, l. gospodyni) 'šeimininkė', *gaspadōrius* (2) (brus. гаспадар, l. gospodarz) 'šeimininkas', *istrebītēlis* (rus. изстребитель) 'vadinamasis liaudies gynėjas, sovietinių okupantų talkininkas', *kriaūčius* (2) (brus. кравец (gen. краўца), l. krawiec) 'siuvėjas', *lakudrà* (2) (l. łachudra) 'kas be darbo bastosi; tinginys, valkata', *mōčeka* (1) (brus. мачаха, l. macocha) 'pamotė', *pisorius* (1) (brus. пісар) 'raštininkas', *pisorkà* (2) (brus. пісарыха) 'raštininkė', *pijōkas* (2) (l. pijak) 'girtuoklis', *pliēņčikas* (1) (rus. плéнный) 'belaisvis', *razviēstis* (2) (развѣдчик) 'žvalgas', *razbáinykas* (1), *rubaunỹkas* (2) (brus. разбóйнік, rus. разбóйник, l. razbójnik) 'plėšikas', *rūskis, -ė* (2) (brus. рýскі, рýсский) 'rusas, -ė', *slīēsorius* (1) (brus. слéсар, rus. слéсарь) 'šaltkalvis', *šalapūtis* (2) (brus., rus. шалапут, l. szafarut) 'kas niekus daro, lengvabūdis, vėjavaikis', *švōgeris* (1) (brus. швáгер, l. szwagier) 'žmonos ar vyro brolis', *švogierkà* (2) (brus. швагэрка, l. szwagierka) 'svainė', *ūbagas* (3^b) (brus. убóги, l. ubogi) 'elgeta', *zdráica* (1) (l. zdrajca) 'nenuorama, padauža', *žūlikas* (3^b) (brus. жýлик, rus. жýлик) 'vagis, plėšikas'.

Augalų, paukščių, gyvūnų ir kiti su gamta susiję pavadinimai: *bėzdas* (4) (brus. бэз, brus. tarm. бэзд, l. bez) 'alyva' (*Syringa*), *cibūlis* (2) (brus. цыбўля, l. cebula) 'svogūnas' (*Allium*), *grūšnià* (2) (brus. грўша, rus. грўша, l. grusza) 'kriaušė' (*Pyrus*), *konvālija* (1) (l. konwalia) 'pakalnutė' (*Convallaria*), *krālikas* (3^b) (l. krolik) 'triušis', *mōčeka* (1) (brus. мачаха, l. macocha) 'šalpusnis' (*Tussilago*), *paliōkas* (brus. паляк, l. polak) (2) 'fuksija' (*Fuchsia*), *pātapas* (1) (l. potop) 'potvynis', *pijonkà* (2) (brus. фіялка, rus. фиáлка, l. fiołek) 'kvapioji našlaitė' (*Viola odorata*), *prūdas* (2) (brus. tarm. пруд, прут, rus. пруд) 'tvenkinys', *radāstas* (2) (l. rdest) 'raukšlėtasis erškėtis' (*Rosa rugosa*), *raskōdnykas* (rus. расхóдник, l. rozchodnik) 'šliaužiančioji tramažolė' (*Glechoma hederacea*), *rasodà* (2) (brus. расада, l. rosada) 'neišretinti daržovių daigai', *skūrà* (4) (brus. скўра, l. skóra) 'žievė', *smaliōkas* (2) (brus. смаляк, l. smolak) 'sakingas medžio kelmąs ar raštas', *špōkas* (3) (l. szpak) 'varnėnas', *tabokà* (2) (brus. табáка, rus. табáк, l. tabaka) 'tabakas' (*Nicotiana*), *vasīlīkas* (2) (brus. васілэк, rus. василёк) 'rugiaželė' (*Centaurea cyanus*).

Visuomeninio gyvenimo ir religijos terminai: *bīesas* (1) (sen. brus. бес, l. bies) 'velnias', *brōmas* (2) (brus. брáма, l. brama) 'iš berželių padaryti, vainikais papuošti vartai', *brūkas* (2) (brus. брук, l. bruk) 'akmenų grindinys', *čīūčela* (1) (brus. чўчала) 'baidyklė' *dūšià* (2) (brus., rus. душа, l. dusza) 'dvasia, siela', *grābas* (4) (brus. tarm. гроб, l. grób) 'karstas', *Grabnỹčios* (2) (brus. грамніцы, l. gromnica) 'Kristaus paaukojimo šventė (vasario 2 diena)', *griėkas* (4) (brus. грэх, rus. грех, l. grzech) 'nuodėmė', *grōmata* (1) (brus. грáмора) 'laiškas', *kantičkà* (2) 'tokia giesmių knyga', *karaūlas* (rus. караýла) 'sargyba', *kermōšius* (2) (brus. кирмáш, кярмáш, кэрмáш, l. kiermasz) 'didelis turgus', *kolchōzas, kolkōzas* (2) (rus. колхóз) 'kolūkis', *kūlōkas* (2) (brus. кулáк, l. kułak) 'kumštis', *majākas* (2) (rus. маýк) 'trianguliacijos punktas', *mojavà* (2) (l. majowy) 'gegužinės pamaldos', *mūkà* (2) (brus.

мўка, l. męka) 'nukryžiuotojo Kristaus figūra', *nabāšnykas*, -ė (1) (brus. нябóшчык, нябóжчык, небóшчык, l. nieboszczyk), 'numirėlis', *parėđkas* (2) (brus. парáдак, l. porządek) 'jaunosius į jungtuves lydintys ir jungtvių apeigose dalyvaujantys pabroliai ir pamergės', *peklà* (2) (brus. пéкла, l. piekło) 'pragaras', *sprāvokė* (4) (rus. спрáвка) 'pažyma', *stovylà* (2) (brus. tarm. ставiла) 'statula', *úlyčià* (2) (brus. вўлицá, l. ulica) 'kaimo kelias'.

Abstrakčių savokų pavadinimai: *akòlas* (2) (brus. укóл, rus. укóл) 'injekcija (vaistų)', *akvatà* (2) (brus. ахвóта, l. ochota) 'noras', *bařgas* (4) (brus. бóр(к)гь, l. borg) 'prekių ėmimas į skolà', *bójus* (2) (brus. бой, rus. бой) 'mūšis', *čėsas* (2) (brus. час, l. czas) 'laikas', *dūšià* (2) (brus. душá, rus. душа, l. dusza) 1. 'vėlė', 2. 'jausmai, širdis', *jedrà* (4) (l. odra) 'tymai', *klāpatas* (3^b) (brus. клóпат, l. kłopot) 'rūpestis, vargas', *korònė* (2) (l. karanie) 'bausmė', *lāptai* (2) (rus. лаптá) 'toks vaikų žaidimas sviediniu', *lipčikas* (1) (l. lubczyk) 'tariama priemonė, vaistas meilei sukelti', *misłis* (4) (brus. мысль, rus. мысль, l. myśl) 'mintis', *mōrčius* (2) (brus. мáраць, мáрэць, марц, l. marzec) 'kačių poravimosi laikas', *ònaras, ùnaras* (1) (brus. гóнар, l. honor) 'ruikybė, ambicija', *pakūtà* (2) (brus. пакўта, l. pokuta) 'kančia', *plėtkas* (2) (brus. плётка, l. plotka) 'apkalba', *pōmėtis* (1) (brus. пáмяць, l. pamiėnė) 'atmintis', *pričinė* (2) (brus. прычýна, l. przyczyna) 'priežastis', *rubėžius* (2) (brus. рубéж, l. rubież) 'riba, siena', *smeřtis* (1) (brus. смерць, l. śmierć, rus. смерть) 'mirtis', *subatà* (3^b) (brus. cyбóта, l. sobota) 'šeštadienis', *sùkata* (1) (l. suchoty) 'džiova', *sutkà* (2) (brus. сўтки) 'para', *svietas* (1) (brus. свет, rus. свет, l. świat) 'pasaulis', *ščėstis* (4) (brus. шчáсце, rus. счáстье) 'laimė', *šliūbas* (2) (brus. шлюб, l. ślub) 'sutuoktuvės', *šmōtas* (2) (brus. шмат, l. szmat) 'gabalas', *vesėlė* (2), *vesėlija* (1) (brus. вясéлле, l. wesele) 'vestuvės', *zapāsas* (2) (brus. запáс, l. zapas) 'atsargos', *žėlaba* (1) (brus. жалóба, l. żaloba) 'gedulas', *ženátvė* (2) (brus. жанiцьба, rus. женицьба) 'vedybos'.

2. Veiksmažodinių slavizmų teminės grupės

Visi šnekoje užrašyti slaviškos kilmės veiksmažodžiai sudaryti su lietuviškomis priesagomis *-(i)iuoti, -(i)oti, -auti, -yti*. Pateikiant veiksmažodžius, nurodomos jų pagrindinės formos ir skolinio atitikmuo slavų kalbose. Skiriamos šios teminės veiksmažodžių grupės:

Aktyvų veiksma reiškiantys žodžiai: *baliavóti, -ója, -ójo* (brus. баявáць, l. balować) 'puotauti', *bėdavóti, -ója, -ójo* (brus. бедавáць, l. biadować) 'skųstis, aimanuoti', *buřcyti, -ija, -ijo* (l. burczeć) 'urgzti', *dabóti, -ója, -ójo* (brus. дбаць, l. dbać) 'saugoti', *dirmavóti, -ója, -ójo* (sen. brus. бермовать, l. bierzmować) 'teikti Sutvirtinimo sakramentą', *gatavóti, -ója, -ójo* (brus. гатавáць, l. gotować) 'ruošti, tvarkyti', *grājyti, -ina, -ino* (brus. игрць, brus. tarm. граць, l. grać, igrać) 'groti', *karštavóti, -ója, -ójo* (brus. каштавáць, l. kostować) 'ragauti', *kavóti, -ója, -ójo* (brus. хавáць, l. chować) 'slėpti', *keravóti, -ója, -ójo* (brus. киравáць, l. kierować) 'valdyti, laikyti', *koróti, -ója, -ójo* (brus. карáць, l. karać) 'bausti', *kūryti, -ija, -ijo* (brus. курыць, rus. курiть) 'rūkyti', *kūtavóti, -ója, -ójo* (l. katować) 'kankinti, mušti', *lōjyti, -ija, -ojo* (brus. ляяць, l. łajać) 'plūsti, keikti', *maliavóti, -ója, -ójo* (brus. малявáць, l. malować) 'dažyti', *meistravóti, -ója, -ójo* (l. majstrować) 'meistrauti', *mierúoti, -úoja, -āvo* (brus. мэраць, l. mierzyć) 'matuoti', *mōnyti, -ija, -ijo* (brus. маниць, l. manic)

1. 'vilioti', 2. 'apgaudinėti', *mūčyti, -ija, -ijo* (brus. мўчыць, l. męczyć) 'kankinti', *pālyti, -ija, -ijo* (l. palić) 'mušti, pliekti', *pikliavóti, -ója, -ójo* (brus. пытляваць, brus. tarm. пітляваць, l. pytlować) 'pikliuoti', *rubavóti, -ója, -ójo* (brus. рабаваць, l. rabować) 'plėšti', *sperėčytis, -ijasi, -ijosi* (l. sprzeczyć) 'prieštarauti, ginčytis', *stūčyti, -ina, -ino* (brus. стўзаць) 'tardyti', *štukavóti, -ója, -ójo* (brus. штукаваць, l. sztukować) 'krėsti išdaigas', *tarkavóti, -ója, -ójo* (l. tarkować) 'tarkuoti', *turavóti, -ója, -ójo* (brus. тураваць) 'pritarti dainuojant', *vōbyti, -ija, -ijo* (brus. вабіць, l. wabić) 'mėgdžiojant žvėrių balsus vilioti, šaukti juos artyn', *žėnytis, -ijasi, -ijosi* (brus. жаніцца, rus. женіться, l. żenić się) 'tuoktis'.

Abstraktų veiksmą ir būseną reiškiantys žodžiai: *čėdyti, -ija, -ijo* (brus. ашчаджаць, brus. tarm. шчадиць, l. szcędzić) 'tausoti, gailėti' *djvytis, -ijas, -ijos* (brus. дзівіцца, l. dziwić się) 'stebėtis', *mācyti, -ija, -ijo* (brus. памóч) 'padėti, gelbėti', *mīsllyti, -ija, -ijo* (brus. мысліць, l. myśleć) 'manyti', *možnėti, mōžna, -ėjo* (brus. мóжна, rus. мóжно, l. można) 'būti galima', *rodėti, rōda, -ėjo* (l. rodas) 'norėti', *šėnavóti, -ója, -ójo* (brus. шанаваць, l. szanować) 'gerbti', *šīdyti, -ina, -ino* (brus. тarm. шыдзіць, шыдзіці, l. szydzić) 'pajuokti', *viėryti, -ija, -ijo* (brus. вėрыць, l. wieryć) 'tikėti', *žėlavóti, -ója, -ójo* (l. żalować) 'tausoti'.

3. Kitų kalbos dalių teminės grupės

Prieveiksmiai ir būdvardžiai, reiškiantys vidines ir išorines ypatybes: *akurāt* (brus. акурат, l. akurat) 'kaip tik', *bagótas, -a* (1) (brus. бага́ты, rus. бага́тый, l. bogaty) 'turtingas', *bajāvas, -à* (4) (brus. баявы́, l. bojowy) 'smarkus, šaunus', *biėdnas, -à* (4) (brus. бе́дны, rus. бе́дный, l. biedny) 'neturtingas, vargingas', *čīėlas* (4) (brus. ца́лы, rus. це́лый, l. cały), 'visas, išsisas', *čjystas, -à* (4) (brus. чы́сты, rus. чы́стый, l. czysty) 'švarus', *delikāttnas, -à* (4) (brus. далика́тны, l. delikatny) 'mandagus, švelnus', *derėšas, -à* (4) (l. deresz) 'sartas', *dōbras, -à* (4) (brus. до́бры, rus. до́брый) 'gerokas, didokas', *duřnas* (brus. дурны́, l. durny) 'kvailas', *lūčnas, -à* (4) (brus. лі́шні) 'neporinis', *navātnas, -à* (4) (brus. тarm. навóтны, sen. brus. новотны́й, l. nowotny) 'keistas', *prīklas, -à* (4) (l. przykry) 'keliantis vėmimą, šlykštus', *rūžavas, -à* (3^b) (l. róžowy) 'rožinis', *skūpas, -à* (4) (bus. скупы́, rus. скупой, l. skąpy) 'šykštus', *slābnas, -i* (brus. сла́бы, rus. сла́бый, l. słaby) 'silpnas', *ščjyras, -à* (4) (brus. шчы́ры, l. szczyry) 'uolus', *unarāvas, -à* (4) (l. honorowy) 'perdėtai išdidus, pasipūtęs', *zdarōvas, -à* (4) (brus. здаро́вы, rus. здоро́вый) 'stambaus sudėjimo', *zōvada* (l. zawód) 'šuoliais', *ženótas, -a* (brus. жанáты, l. żonaty) 'vedęs, ištekėjusi'.

Ivardžiai, jungtukai, dalelytės: *àle* (brus. алé, l. ale) 'bet', *bīl, bīl* (l. byle) 'kad tik', *bō* (brus. бо, l. bo) 'nes, o', *čīūt* (brus. чуць, rus. чуть) 'vos', *kōžnas, -à* (4) (brus. ка́жны, ка́жан, l. każdy) 'kiekvienas', *lèd* (l. ledwo) 'vos', *musét, musiaū* (brus. мўсиць, l. musić) 'turbūt'.

Kaip matyti iš teminių grupių apžvalgos, šnekoje iki šių dienų vyresnioji karta vartoja daugybę senųjų skolinių²⁴, fiksuotų XVI–XVII a. senuosiuose raštuose, pavyzdžiui, *abrūsas, àle, bačkà, bagótas, biėdnas, blėka, blėta, čebātas, čjystas, dabóti, duřnas, dūšià, gōnkos, grābas, griėkas, grūšnià, kalniėrius, klāpatas, korōnė, koróti, lenciūgas, mislīs, mīsllyti, mōčeka, mūčyti,*

²⁴Lietuvių kalbotyroje senaisiais skoliniais laikomi tie žodžiai, kurie pateko į lietuvių kalbą iki bendrinės kalbos susiformavimo, t. y. iki XX a. pirmosios pusės (Jakaitienė 2009, 233).

peklà, plōščius, pōmētis, prūdas, seklyčią, sklēpas, šniūras, špilka, tabokà, ūbagas, ūlyčią, viēdras ir kt. (tuo metu skoliniai į raštus galėjo patekti iš lietuvių tarmių).²⁵ Manoma, kad tokiems skoliniais atsirasti didesnės įtakos turėjo baltarusių kalba.²⁶ Nemažai naujų²⁷ slavizmų (pavyzdžiui, *bōjus, brigadiērius, brigadierkà, drūžba, istrebītēlis, karaiūlas, kitkà, kolchōzas, kolkōzas, majākas, materijōlas, plienčikas, sliēsorius, sprāvokė* ir kt.) šnektoje galėjo atsirasti XX a., Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo.²⁸ Po karo, sovietmečiu, vykstant rusinimo politikai, prievartinei kolektyvizacijai, masinei migracijai ir urbanizacijai, didžioji dalis informantų buvo pramokę rusų kalbą arba ją bent suprato, o bilingvizmo sąlygomis skolinių ypač padaugėja. Žodyno elementai lengvai plinta, todėl skoliniui atsirasti užtenka kad ir mažiausio kalbų kontakto. Bilingvizmo sąlygomis vienos kalbos įtaka kitai gali būti milžiniška. Bilingvis žmogus labiau negu kas nors kitas savinasi naujų daiktų pavadinimus, nes jis susipažinęs su kita kultūra ir aiškiai suvokia tų daiktų naujumą ir vertę.²⁹ Dabartiniu metu senieji skoliniai pamažu iš aktyviosios vartosenos traukiasi kartu su realijomis, pavyzdžiui, *bezmėnas, čigūnas, palivonas, spadnyčią, šniūravōnė* ir kt. Skolinių vartosenai didelės įtakos turi ir bendrinė kalba bei kiti sociokultūriniai faktoriai; jaunoji karta senųjų skolinių nebeperima, jie iš tarmių pamažu nyksta (Babickienė 2005, 15).

Užfiksuota nemažai atvejų, kai informantas supranta, jog pavartojo svetimybę. Manydamas, kad pašnekovas gali jo nesuprasti, greta jos pasako ir iš bendrinės kalbos išmoktą žodį, pavyzdžiui: *Tai čia tiesiog griekas, nuodėmė, kaip čia sakyti, senobiškai griekas* (Daujėnai). *Vienas buvo sliēsorius [dėdė], kaip čia reikia sakyti lietuviškai, nu aš sakau sliēsorius* (Valakų k.). *Ant kojos lapus tos močekos kloja, dabar šalpusnėm vadina. Tei va, seniau kitokie vardai buvo [žolių] (Valakų k.). Seniau viedras, videlčius, turielka, na šaukštas tei tas pats šaukštas [pavadinimas nesikeitė], petelnė. Va tokie buvo visi vardai. Nu o dabar tai mat labai gražiai [vadina įrankius], seniau senobiškai* (Baluškių k.). *Palauk, kaip tuos ratus vadindavo? Nu va, dabar nebeatsimenu. Skaitos, reikia ratai pašmeruot, nu patept* (Baluškių k.). *Tei matai, kokie plienčikai vaikščiodavo. O dabar sakytum, ka banditai. Tei tie plienčikai vaikščiodavo ruskių* (Baluškių k.).

Tie patys skoliniai vienu tyrėjų laikomi germanizmais, kitų slavizmais, pavyzdžiui, žodžius *blėka, blėta* (vok. Blatt), *dūršlikas* (vok. Durchschlag), *šniūras* (vok. Schnur), *tabākas* (vok. Tabak) N. Čepienė laiko germanizmais. Šiame straipsnyje tokie skoliniai laikomi slavizmais, laikantis anksčiau minėtos nuostatos, kad germaniškos kilmės žodžius pirmiausia galėjo pasiskolinti slavai, o iš jų – lietuviai.

Šnektoje užrašyta keliolika slavizmų, nefiksuotų didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“, pavyzdžiui³⁰, *andanārščikas, atviōrkė, baklāškė, bānkė, basanōškės, batarėikė, benzenupkà, bliūskė, bōjus, brigadierkà, buržūika, drūžba, ist-*

²⁵Remiamasi Z. Zinkevičiaus atliktais ankstyvųjų lietuvių raštų tyrimais (Zinkevičius 1988, 128–138).

²⁶Urbutis V. Senosios lietuvių kalbos slavizmai, *Baltistica XXVII(1)*, 1992, p. 14.

²⁷Ilgą laiką naujaisiais skoliniais buvo laikomi tie, kurie į lietuvių kalbą atėjo po Antrojo pasaulinio karo (Jakaitienė 2009, 233). Dabar naujojo skolinio samprata yra pakitusi (plačiau apie tai žr. Vaicekauskienė 2007, 18).

²⁸Kalbininkų jau seniai pastebėta, kad kalbų, kurios skolina, yra daug mažiau kaip kalbų, kurios skolinasi. Skolina tik tos kalbos, kurios turi kultūrinį ir socialinį prestižą ir didelį kultūrinį paplitimą, o tokių kalbų yra palyginti nedaug (Karaliūnas 1997, 351).

²⁹Karaliūnas S. *Ten pat*, p. 353.

³⁰Tai arba visai žodyne nefiksuotos lekšemos, arba anksčiau užrašytų skolinių fonetiniai, akcentiniai ir darybiniai variantai.

rebītēlis, karaūlas, lāptai, napiēlnykas, pisorkà, pričīnē, razviēstis, sprāvokē, stūčyti, -ina, -ino, švogierkà, zapāsas, zoviētkas. Šie žodžiai gali būti vertingi tolesniems kalbiniams tyrimams (slavizmų dubletams, fonologijos bruožams nustatyti ir kt.).

Daujėnų šnektoje fiksuotų slaviškų skolinių įvairovė parodo praityje buvusius ir dabar vykstančius kalbų ir kultūrinius kontaktus.

II. Germanizmai

Skoliniai iš vokiečių kalbos į baltų kalbas pateko įvairiais laikais per tiesioginių atskirų baltų kalbų ir vokiečių kalbos kontaktus. Pirmieji vokiečių kalbos skoliniai į lietuvių kalbą greičiausiai pateko jau XIII–XIV a., kai, susikūrus Lietuvos valstybei, į jos miestus atsikėlė vokiečių pirklių ir amatininkų.³¹ K. Alminauskis savo darbe „Die Germanischen des Litauischen“ (1935) pateikia apie 2 800 germanizmų sąrašą, nurodo, iš kokio vokiško žodžio jie kilę, tačiau dauguma šių skolinių vartota baigiančių nutautėti Rytų Prūsijos lietuvių kalboje. Tik nedidelė šių skolinių dalis plačiau vartojama mūsų tarmėse (Sabaliauskas 1990, 259). Daujėnų šnektoje užrašyti 26 žodžiai, laikytini germanizmais. Visi jie prisiderinę prie lietuvių kalbos fonetinės ir gramatinės sistemos ir šnektoje iki šių dienų aktyviai vartojami (dažniausiai vyresniosios kartos informantų). Germanizmai sudaro 8,6% šnektos skolininės leksikos. Z. Zinkevičiaus skaičiavimais, šiaurėje prie Latvijos germanizmai sudaro apie 3% „Lietuvių kalbos atlaso“ I tomo žemėlapiuose pateikiamos tarminės medžiagos.³² N. Čepienės teigimu, mažiausiai germanizmų paplito rytų aukštaičių tarmėse, kai kurie iš čia fiksuotų germanizmų galėjo ateiti per slavų kalbas.³³

Skirtinos kelios germanizmų teminės grupės. Didžiąją dalį germanizmų (kaip ir slavizmų) sudaro kultūriniai skoliniai, t. y. žodžiai, atsiradę dėl kalbų kontaktų, ekonominių ir prekybinių ryšių, atėję į šnektą kartu su naujomis realijomis (tai įvairūs indų, mašinų ir jų dalių, prietaisų pavadinimai). Suskirsčius germanizmus teminėmis grupėmis, nurodoma žodžio kirčiuotė, reikšmė ir germanų kilmės pamatinis žodis, iš kurio skolinys gali būti kilęs.

Ūkio inventoriaus, indų, įvairių buities daiktų pavadinimai: *daūnpis* (2) (vok. Dampf) ‘kuliamoji mašina’, *drēkē* (2) (vok. Dreck) ‘prastas skuduras’, *kānē* (2) (vok. Kanne) ‘indas kokiam skysčiui pilti’, *kārai* (2) (vok. Karre, Karren) ‘didelis vežimas su aukštomis gardimis šienui, javams vežti’, *keselīs* (3^b) (vok. Kessel) ‘pintinė’, *klēngē* (1) (vok. Klinge) ‘senoviška durų rankena’, *pūlveris* (1) (vok. Pulver) ‘milteliai’, *rēdelis* (1) (vok. tarm. Reddel) ‘pintinė’, *rīnkē* (1) (vok. tarm. rink) ‘lankas’, *rūlis* (2) (vok. tarm. rul) ‘volas’, *šiūpelis* (1) (vok. Schaufel) ‘medinis semtuvėlis biralamams samstyti’, *šmēras* (4) (vok. tarm. šmēr) ‘tepalas ratų ašims tepti’, *špūliā* (4) (vok. Spule) ‘ritė’, *štānga* (1) (vok. Stange) ‘metalinis strypas’, *tāšē* (2) (vok. Tasche) ‘krepšys’, *trūmulis* (1) (vok. Trummel) ‘kuliamosios velenas’.

Abstrakčių sąvokų pavadinimai: *biškis* (2) (vok. biſchen) ‘truputis’, *špōsas* (1) (vok. Spaß) ‘pokštas, išdaiga, juokai’, *špitōklis* (1) (vok. tarm. špeōtkl) ‘eibė, šunybė’.

³¹Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990, 258. Palyginti su slavizmais, bendrinėje lietuvių kalboje germanizmų vartojama maždaug tris kartus mažiau – apie 0,5% (Jakaitienė 2009, 230; Sabaliauskas 1990, 259).

³²Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui, p. 150.

³³Čepienė N. *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius, 2006, p. 60.

Asmenų, augalų ir paukščių pavadinimai: *pōdē* (vok. tarm. pōde) 'krikštamotė', *stařkas* (vok. tarm. stork) 'gandras', *šabalbōnas* (2) (vok. tarm. šabalbōne) 'raudonžiedė pupelė' (*Phaseolus coccineus*), *šmīkis* (2) (vok. Schmicke) 'nedoras ar nerimtas žmogus, apgavikas, nenaudėlis'.

Šnekteje užfiksuoti trys germaniškos kilmės būdvardžiai: *dūbeltas*, *-a* (1) (vok. tarm. dobelt) 'dvigubas', *liúosas*, *-à* (3) (vok. los) 'laisvas', *riktingas*, *-a* (1) (vok. richtig) 'prideramas, tikras'.

Dažnu atveju germanizmai į šnektą galėjo ateiti ne tiesiogiai iš germanų kalbų, o per latvių kalbą, nes dalis jų turi atitikmenis ir latvių kalboje, pavyzdžiui, *dūbeltas* (la. dubults), *dūršlikas* (la. duršlags), *kānē* (la. kaņna), *keseljs* (la. ķesele), *pūlveris* (la. pulveris), *rūlis* (la. rullis), *stařkas* (la. stārks), *šmēras* (la. smēre), *špūliā* (la. spole), *štānga* (la. stanga), *trūmulis* (la. trumulis).

Latvizmai sudaro nedidelę lietuvių kalbos leksikos dalį, ypač jų maža bendrinėje kalboje. Nedaug latvizmų ir lietuvių kalbos tarmėse. Iš „Lietuvių kalbos atlaso“ I dalies žemėlapių matyti, kad kiek daugiau jų yra vietomis pasienyje prie Latvijos (iki 6%).³⁴ Daujėnų šnekteje fiksuota 12 skolinių iš latvių kalbos: *bāila* (1) (la. bailes) 'baimė', *bēdrē* (2) (la. bedre) 'toks Kūčių valgis iš grūstų virtų bulvių ir silkės', *blēnioti*, *-ioja*, *-iojo* (la. blēnot) 'niekus, juokus, išdaigas krėsti' *išputēti*, *-ēja*, *ėjo* (la. putēt) 'išnykti', *kliūga* (1) (la. klūga) 'vytelė', *kōlis* (2) 'griežtis' (la. *kalis*, kuris kilęs iš vok. Kohl), *leī* (la. lei) 'lai', *māktingas*, *-a* (1) (la. maktīgs) 'stiprus', *plōcinis* (1) (la. plācinis) 'keptas ar virtas tešlos paplotėlis', *úorē* (1) (la. ore) 'vežimas aukštais šonais šienai ir javams vežti', *zāptē* (2) (la. zapte) 'uogienė', *zēlnis* (2) (la. zellis) 'mokinyš, padėjėjas'.

Išvados

Šnekteje užrašyti 273 žodžiai, pasiskolinti iš slavų kalbų. Dauguma jų laikyti senaisiais skoliniais, fiksuotais jau XVI–XVII a. raštuose. Daugiausia tokių slavizmų pasiskolinta iš baltarusių ir lenkų kalbų. Dauguma naujesnių XX a. skolinių į šnektą atkeliavo iš rusų kalbos.

Šnekteje užrašyta keletas slavizmų dubletų, t. y. tokių skolinių, kurie žymi tą pačią realiją, bet turi skirtingą fonetinę išraišką, pavyzdžiui, *andanārščikas* – *andinārščikas*, *bānkē* – *bōnkē*, *blēka* – *blēta*, *musēt* – *musiaū*, *slōnikas* – *slānikas*, *zoviētkas* – *zoviēsas*. Gali būti, kad šie žodžiai buvo skolinti du kartus, ne vienu metu. Taipogi viena iš tokių dubletų atsiradimo priežasčių gali būti šnektos (jos vartotojų) kontaktai su aplinkinėmis šnektomis.

Šnekteje fiksuota palyginti mažai germanizmų (27) ir latvizmų (12). Didžioji dalis germanizmų į šnektą galėjo patekti per kaimyninę latvių kalbą.

Daugiausia skolintinės leksikos savo kalboje vartoja vyresniosios kartos informantai. Jie skolinius dažniausiai vartoja natūraliai, nejausdami jų svetimumo, nesistengdami pašnekovui paaiškinti jų reikšmės. Patikslinami tik retesni, jų manymu, klausytojui nesuprantami skoliniai, ypač kai kalbama apie gilesnę praeitį – prisimenami tėvai ar seneliai, atkartojami jų pasakojimai, atsiminimai. Skolinių vartosenai įtakos turi ir pokalbio tema, informanto išsilavinimas,

³⁴Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius Lietuvių kalbos atlaso I tomui, p. 150. Taip pat žr. Sabaliauskas 1990, 268–269.

įvairiai susiklosčiusios jo gyvenimo aplinkybės (daugiau skolinių fiksuojama tarnavusių sovietų armijoje, dirbusių Latvijoje, buvusių tremtyje žmonių kalboje).

Ne tik paveldėtieji, bet ir iš kitų kalbų pasiskolinti žodžiai yra savitas konkrečios vietovės žmonių gyvenimo atspindys, parodantis jų ryšius su kitomis tarmėmis ir kalbomis. Daujėnų šnekte užrašyti skoliniai gali būti įdomūs ne tik leksikologijai, leksikografijai, dialektologijai, kalbos istorijai, bet ir etnologijai, sociologijai, istorijai. Visa straipsnyje minima leksinė medžiaga pateko į „Lietuvių kalbos žodyno“ papildymų kartoteką ir leis patikslinti šiame žodyne pateiktų žodžių geografiją.

Ypač daug vertingos medžiagos pateikė šie informantai: Pranė Kukorienė (Vilmaučytė) (gim. 1926 m.) iš Barklaūnių kaimo, Pranė Stumbrienė (Navakaitė) (gim. 1927 m.) iš Valākų kaimo, Jadvyga Bieliauskienė (Kalvėnaitė) (gim. 1921 m.) iš Balūškių kaimo, Adelė Vadopalienė (Kiznytė) (gim. 1921 m.) ir Albertas Vadopalas (gim. 1915 m.) iš Smilgių kaimo, Danutė Jasiūnaitė (gim. 1933 m.), Pranė Žagrienė (Jasiūnaitė) (gim. 1927 m.), Stasė Bobrevičienė (Šakenytė) (gim. 1930 m.), Stanislovas Majauskas (gim. 1930 m.) iš Daujėnų. Autorė dėkoja jiems už sugaištą laiką, gražius prisiminimus, žemai lenkia galvą ir gyviems, ir jau išėjusiems į Amžinybę.

Sutrumpinimai

brus. – baltarusių kalba

brus. tarm. – baltarusių tarmių

gen. – genitivus, kilmininkas

l. – lenkų kalba

la. – latvių kalba

rus. – rusų kalba

sen. brus. – senoji baltarusių kalba

vok. – vokiečių kalba

vok. tarm. – vokiečių tarmių

Literatūra

Alminauskis K. *Die Germanismen des Litauische. Teil 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*, Kaunas, 1935.

Aukštaičių tarmių tekstai. II dalis, sud. Ž. Markevičienė, Vilnius, 2001.

Babickienė Z. Skolinių išlikimas tradicinėje šiaurės žemaičių kringiškių tarmėje, *Baltistica VI priedas*, 2005, p. 7–16.

Baranowski A. *Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski*, sud. F. Specht, bd. 1–2, Leipzig, 1920–1922.

Gritėnienė A. Daujėnų šnektos leksika *Lietuvių kalbos žodyne* ir jo kartotekoje. *Leksikografija ir leksikologija* 4, Vilnius, 2014, p. 71–80.

Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai, ats. red. K. Garšva, Vilnius, 1982.

Kregždys R. Lietuvių kalbos polonizmų ir gudizmų segregacijos ypatumai Lietuvos ir Baltarusijos pasienio areale, *Tarp Vilniaus ir Minsko: Lietuvos–Baltarusijos pasienio istorinis-kultūrinis paveldas*, 2014, p. 254–270.

Laučiūtė J. Slaviški skoliniai lietuvių kalboje, *Baltistica II priedas*, 1977, p. 92–96.

Lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Sudarė V. Vaitkevičiūtė, Vilnius, 1964.

Lietuvių kalba I (Vadovėlis Lietuvos Respublikos aukšt. m-klų prad. mokyimo pedagogikos ir spec. pedagogikos studentams), sud. ir ats. red. K. Župerka, Vilnius, 1995.

Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika, Vilnius, 1977.

Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija), sud. E. Grinaveckienė,

A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris, red. E. Grinaveckienė, K. Morkūnas, Vilnius, 1970.

- Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, sud. R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, moksl. red. L. Grumadienė, Vilnius, 2004.
- Linėlius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė B. Stundžienė, Z. Puteikienė, K. Garšva, K. Kalibatas, Vilnius, 1990.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė; Vilnius, Lietuvių kalbos institutas, 2005, www.lkz.lt.
- Rytų aukštaičiai panevėžiškiai (iš serijos „Lietuvių kalbos tarmės mokyklai“)*. Sudarė V. Meiliūnaitė ir V. Marčišauskaitė, Vilnius, 2014.
- Rudzinskas D. Keli lietuvių senųjų raštų slavizmų morfologinės integracijos aspektai, *Baltu filologija XX (2)*, 2011, p. 41–51.
- Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990.
- Skardžius P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, *Pranas Skardžius. Rinktiniai raštai*, t. 4, Vilnius, 1998, p. 61–309.
- Šimkūnas A. Petraičių akmuo, *Daujėnai*, sud. A. Šimkūnas, Vilnius, 2004, p. 256–298.
- Urbutis V. Senosios lietuvių kalbos slavizmai, *Baltistica XXVII(1)*, 1992, p. 4–14.
- Urbutis V. Senųjų slavizmų kilmės įvairovė, *Baltistica XXVIII(1)*, 1993, p. 91–101.
- Vaicekauskienė L. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai*, Vilnius, 2007.
- Zinkevičius Z. Antanas Baranauskas kalbininkas, *Literatūra ir kalba XIX*, 1986, p. 58–81.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*, t. 3, Vilnius, 1988.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius, 2006.
- Русско-белорусский словарь*. Prieiga per internetą: <http://www.skarnik.by>.
- Словари русского языка*. Prieiga per internetą: <http://www.gramota.ru/slovari>.
- Słownik języka polskiego*. Prieiga per internetą: <http://sjp.pwn.pl/> <http://sjp.pwn.pl>.
- Wielki słownik języka polskiego*. Prieiga per internetą: <http://www.wsjp.pl>.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Daujėnai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas Antanas Šimkūnas).

Straipsnio kalbos redaktorius *Auksė Gasperavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).